
А. Скрипник
(м. Кам'янець-Подільський)

ПОДІЛЬСЬКИЙ ГУБЕРНАТОР О.О. ЕЙЛЕР. СПРОБА ІСТОРИЧНОГО АНАЛІЗУ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ

В ХХ століття Подільська губернія вступила з новим, тридцять восьмим у своїй історії губернатором. 14 лютого 1901 р. виконуючим його обов'язки було призначено статського радника Олександра Олександровича Ейлера. Останній очолював губернію протягом десяти наступних років, що для такої посади є досить великим строком. На час його правління випали всі ті важливі події, що відбувались у Російській імперії на початку ХХ ст. Під керівництвом О.О. Ейлера адміністративна влада в умовах розвитку капіталістичних відносин, наростаючих аграрних конфліктів між селянством та поміщиками, виникнення політичних партій і рухів, революційних виступів, загального невдоволення широким мас політикою царизму намагалася зберегти та зміцнити всіма доступними засобами підвалини Російської імперії.

Найчастіше побутують декілька точок зору на людину як історичну особу. Постає О.О. Ейлера як адміністратора теж не має однозначної оцінки в істориків. У першу чергу критиці піддавалася губернатора діяльність в період першої російської революції 1905-1907 рр. Вважається, що саме він був організатором придушення селянських виступів натхненником жорстоких заходів влади на Поділлі.

Дослідник О. Ярмиш у своїй книзі ¹ називає Олександра Олександровича відносно тихим адміністратором у порівнянні з іншими українськими губернаторами. Використовуючи звіти останнього за 1906 і 1907 рр. автор дає однозначно негативну оцінку його діяльності, в кращих традиціях радянської історичної науки критикує губернатора за слабе уявлення про революційні політичні партії й їх програми, байдужість до потреб простих людей (освіта, охорона здоров'я), порозуміння справжніх причин виступів народних мас, лобювання інтересів місцевих поміщиків та ін.

Заслугове на увагу оцінка О.О. Ейлера його сучасниками. Один з них – В. Приходько – у своїй книзі спогадів “Під сонцем Поділля” описує події 17 жовтня 1905 р. в Кам'янці: “Маніфестація прибула на Губернаторську площу, і тут адвокат, поляк Сідлецький, очевидно, від вибуху почуттів та для більшої урочистості пустив каменя в одне з вікон окружного суду. Шибка з голосним дзеленькотом полетіла на брук, а маніфестанти закричали: “Да здравствует революция!”. Тим часом з дому до натовпу вийшов подільський губернатор Олександр Ейлер – людина тактовна, розумна й, як на ті часи, досить ліберальна. Він з пафосом виголосив промову про “даровану свободу”, маніфестанти підхопили його за це на руки і понесли по вулицях Кам'янця” ².

Два кардинально протилежних погляди на особу. Ким же він був насправді: типовим представником російського чиновництва чи лібера-

лом, який усвідомлював необхідність державних реформ у Росії? Якої оцінки заслуговує його перебування на посаді подільського губернатора: позитивної чи негативної?

Народився Олександр Олександрович у 1855 р. в м. Орлі у дворянській родині. Батьки були людьми далеко не бідними. В спадок О.О. Ейлер отримав два родових маєтки: один з 682 десятинами землі у Волоколамському повіті Московської губернії, другий – з 825 десятинами у Богородицькому Тульської. В рідному місті останній навчався в гімназії, де успішно опановував науки. У серпні 1876 р., після вступних іспитів він був зарахований до Московського університету, де “за дуже хорошої поведінки” закінчив юридичний факультет. За рішенням університетської ради від 2 липня 1880 р., Олександр Олександрович отримав ступінь кандидата права та атестат. Разом з одержанням диплома в той день у його житті відбувалася ще одна важлива подія. Він одружився з донькою генерал-лейтенанта, князя М.С. Оболенського княжною Софією, яка була на рік молодшою за свого чоловіка.

Після закінчення університету молодий юрист вирішив оселитися в своєму маєтку у Волоколамському повіті, де з 1881 р. розпочав кар’єру державного чиновника. 18 січня тог ж року дворянами повіту він був обраний депутатом у комісію для складання родовідних книг. Пізніше, 25 вересня, як правника за фахом, О.О. Ейлера вибрали почесним мировим суддею Волоколамського судового округу. На цій посаді він був затверджений указом Сенату від 16 лютого 1882 р. Просування юриста по службових сходах великою мірою завдяки його професійності, освіченості й вмінню знаходити спільну мову з людьми йшло досить успішно. 3 вересня 1883 р. Олександр Олександрович служив у земських установах, зокрема перебував на посаді голови управи два терміни (1883–1889 рр.). Протягом того часу він набував значного адміністративного і господарського досвіду роботи в земських установах, що відіграло важливу роль у його подальшій кар’єрі. Одночасно О.О. Ейлер був депутатом дворянського зібрання (1881-1887 рр.), пізніше став мировим суддею. 22 лютого 1886 р. Волоколамське дворянство вибрало останнього своїм повітовим предводителем. До 1893 р., цілих три терміни, Олександр Олександрович обіймав цю посаду. Вище керівництво також помітило здібного чиновника. В наказі по Міністерству внутрішніх справ (МВС) від 15 травня 1886 р. О.О. Ейлер “...за відмінну службу надано чин титулярного радника”, у 1889 році він вже мав чин надвірного радника. 1893 рік видався для Олександр Олександрович теж досить успішним: за рішенням місцевої думи та дворянства він став почесним громадянином міста Волоколамська, а з 9 грудня – камер-юнкером імператорського двору, тобто отримав придворний чин.

З того часу почалася служба О.О. Ейлера на вищих адміністративних посадах. За наказом міністра внутрішніх справ, у травні 1894 р. його призначено віце-губернатором Новгородської губернії. На цій посаді останнього підвищили до чину колезького радника за вислугу років, а 14 травня 1896 р., нагородили чином статського радника.

Олександр Олександрович брав участь у роботі губернского

статистичного комітету в м. Новгороді, де у 1900 р. був вибраний почесним членом.

Прослуживши п'ять років віце-губернатором, згідно з рішенням царя і міністра внутрішніх справ, згідний чиновник був призначений на посаду губернатора у Південно-Західний край, у прикордонну й складну за етнічними та соціальними відносинами Подільську губернію. Виникла потреба в професійному, освіченому адміністраторі, який вміло і послідовно впроваджував би імперську політику за допомогою насамперед цивільної системи управління, не використовуючи без зайвої потреби силових методів. В Петербурзі визрівали плани запровадження у Правобережній Україні земських установ, а О.О. Ейлер мав великий досвід роботи в них.

9 лютого 1901 р. склав свої повноваження подільського губернатора М. К. Сем'якін, а 14 лютого указом царя Олександр Олександрович був призначений виконуючим обов'язки зі збереженням придворного звання. Згідно із законом про призначення на посаду губернатора, кандидат на цей пост отримував особисте доручення від міністра внутрішніх справ на огляд основних установ губернії: губернського правління, міської й повітової поліції, казенної палати та ін. Тільки після цих оглядин і своєрідної "акліматизації" кандидату надавалося звання виконуючого обов'язки губернатора, а через певний термін часу (близько року) його затверджував на цій посаді особисто цар. На той час О.О. Ейлер став представником освіченого й професійного прошарку вищих керівників імперії, ймовірно, користувався повагою та прихильністю імператора. Чим же інакше можна пояснити те, що під час виконання обов'язків губернатора він продовжував одержувати нагороди і підвищення в чинах. Черговим указом царя 6 грудня 1901 р. по Міністерству імператорського двору Олександру Олександровичу пожалуване звання камергера, Міністерство внутрішніх справ у квітні 1902 р., присвоїло черговий чин – дійсного статського радника. 13 травня 1902 р. О.О. Ейлера остаточно призначено імператором на посаду подільського цивільного губернатора.

За двадцять років служби (на 1901 р.) Олександр Олександрович одержав ряд державних нагород. Ордени св. Володимира III (1898 р.) та (1890 р.) ст., св. Анни II ст. (1895 р.) і св. Станіслава II ст. (1891 р.), а також медалі: темно-бронзову, яку носили в петлиці на олександрівській стрічці на пам'ять про коронацію Олександра III (1893 р.); срібну на олександрівській стрічці, яку носили з мундиром на стрічці грудях (1897 р.) та темно-бронзову, що носили з мундиром на стрічці державних кольорів (1899 р.).

Головні якості кожного адміністративного керівника найкраще проявляються в умовах дестабілізаційної ситуації, коли доводиться приймати рішення, що тягнуть за собою особисту відповідальність за його наслідки. У таких умовах опинився О.О. Ейлер на посаді подільського цивільного губернатора протягом 1905-1907 рр. Основною проблемою, яка постала перед ним, були селянські виступи. Слід згадати, що за своєю економічною спеціалізацією на той час Подільська губернія мала

яскраво виражений аграрний характер. Переважну більшість населення становила селянство.

Про сам характер аграрних заворушень у губернії й заходи, що були вжиті владою до їх припинення, Олександр Олександрович докладно висвітлив в одній із своїх доповідних записок, датованій 4 травня 1905 р., міністру внутрішніх справ. Він писав: "...Наприкінці березня та у першій половині квітня майже одночасно в багатьох селах Кам'янецького, Проскурівського й Ушицького повітів відбувалися селянські заворушення, які проявлялися у тому, що селяни, зібравши в юрбу, відправляються в економію, де висувають поміщику, орендарю або економу вимогу про підвищення заробітної плати, а також усунення перешкод у користуванні толоками, громадськими пасовищами, прогонами і водопоями, своїх односельчан-робітників вони забирають додому, а робітників, найманих з інших місць, виганяють інколи силою або за допомогою погроз". Далі йдеться про вимоги селян збільшити заробітну плату особисті думки О. Ейлера щодо причин цих виступів: „На основі цих даних приходжу до висновку, що поштовх до цього руху було дано зовні, шляхом поширення прокламацій, читання селянами газетних листів та бесід з різними непевними особами... Прокламації потрапили на сприятливий ґрунт у зв'язку із слабким у минулому (1904 р.) урожаєм, який викликав нестачу хліба для прогодування й зокрема фуражу для худоби”³.

З метою якнайшвидшого заспокоєння селян губернатор терміново розіслав по повітах мирових посередників і чиновників з губерньського по селянських справах присутствія з цілим набором документів: копіями урядових постанов, рескриптом царя від 30 березня 1905 р. та особистим зверненням генерал-губернатора В.А. Сухомлінова до них, а окремий додаток до великоднього примірника „Сельского Вестника” мав остаточно умироотворити і припинити аграрні заворушення. Віру селян до влади на той час ще не було підірвано. Вони висували суто економічні вимоги, тому „...завдяки всім цим заходам виступи поступово затихли й селяни заспокоїлись”. Олександр Олександрович із задоволенням зазначив, що ніде не було зафіксовано випадків грабежу, крадіжок чи розбою, а останні сприймали представників влади з довірою і повагою.

На його думку, глобальні причини виступів приховувалися у багаторічних „ненормальних економічних та аграрних відносинах між землевласниками й селянами, поглиблених грабіжницькими орендами маєтків євреями”⁴. Як юрист за освітою, він звернув увагу міністра на відсутність законодавчої бази щодо попередження і припинення різноманітних селянських заворушень в адміністративному порядку. Місцеві чиновники звикли на всі випадки життя мати чіткі інструкції, циркуляри та розпорядження, а в „Положении о наказаниях” подібного злочину ще не було передбачено. Карні статті або зовсім не підходили для цього, або підходили частково, що зовсім не влаштувало подільського губернатора. Наприкінці згаданої доповідної записки О.О. Ейлер зробив ще один висновок: „...Селяни змушені були висунути свої вимоги, витими заходами можна досягнути тільки тимчасового заспокоєння селян, а для корінного вирішення питання необхідно впливати на причини явища”⁵.

Аналізуючи події як адміністратор і юрист у доповідній записці міністру, він чудово розумів: поки в Петербурзі вирішать, що робити, ситуація може значно загостритися. Олександр Олександрович звернувся особисто до селян. Для останніх він написав „Объявление от подольского губернатора” в якому давав власну оцінку їх діям. Намагаючись бути об’єктивним, О.О. Ейлер зазначав: „Ви (селяни) можете не ходити на роботу, якщо плата здається вам дуже низькою, за це вас ніхто не має права кривдити, а у разі здійснення вами самоуправства закон вас покарає”. В такому разі губернатор обіцяв останнім використати владу, надану йому імператором, „для припинення всяких самоуправств”, щоб підбурювачів та ватажків віддавати під суд, висилати в примусовому порядку у віддалені губернії. „Подумайте над цим і поясніть тим, хто не розуміє власних інтересів та небезпеки в протизаконних діях, а тих, які все ж не будуть підкорятися, передавайте представнику влади. Вірте їм й їх наказам, вони призначені царем захищати ваші інтереси і добробут”⁶.

Місцева влада вдалася до аналізу причин селянських виступів, прекрасно розуміючи, що вони можуть спалахнути у будь-якому повіті губернії з новою силою. Важливі думки з цього приводу відбилися в одному із звітів О.О. Ейлера від 13 травня 1905 р. на ім’я генерал-губернатора І. Клейгеля. Він писав: „...Треба відзначити, що розслідування всіх безпорядків, які відбувалися до цього часу у губернії та мої особисті розмови із селянами привели мене до думки, що вони не відчують ворожечі до землевласників. Більшість безпорядків і злочинів сталася через надмірну жорстокість місцевої влади й солдат, господарські проблеми між селянами та поміщиками, малу заробітну плату в орендарів. У всіх випадках вороже ставлення селян обмежувалося особою того, хто розпоряджався маєтками, а не спрямовувалися на самих землевласників”⁷. Заворушення продовжувалися й надалі, але без особливої гостроти, головним чином у центральних і східних повітах (Балтському, Брацлавському, Вінницькому, Гайсинському, Латинському, Ольгопольському, Ушицькому, Ямпільському). Травень та червень характеризувалися владою як відносно спокійний період. У черговому звіті від 19 червня 1905 р. подільський губернатор доповідав: „Спостерігається бажання домогтися підвищення заробітної плати за допомогою страйків, насилля що до тих робітників, які не підкоряються загальним рішенням. Але за ці межі страйкарі переходили дуже рідко”⁸. В документі зазначено, що, згідно з характером виступів, вживалися й адекватні заходи: діяли шляхом примирення, схиляли конфліктуючі сторони за допомогою взаємних поступок до згоди. З цією метою на місця безпорядків були направлені мирові посередники, голови з’їздів останніх та члени губернського по селянських справах присутствія. І тільки там, де згадані заходи не давали бажаного результату, використовувалася військова сила без застосування зброї, проведено арешти за статтею 21 „Положення про посилену охорону”.

Для посилення боротьби з аграрними виступами 10 квітня 1905 р. було видано закон „Про майнову відповідальність селянських товариств

селяни яких брали участь в аграрних безпорядках”. Згідно із законом створювалися тимчасові повітові комісії у складі предводителя дворянства (голова комісії), голови земської управи, справника, податкового інспектора, чиновника від МВС. На ці комісії покладалися слідчо-каральні функції: з’ясування міри участі селян в аграрному русі й притягнення їх до відповідальності. Безперечно, це була суто каральна установа, і про вплив на останніх за допомогою адміністративних важелів мова вже не йшла. Сам О.О. Ейлер та його апарат опинилися у ролі банальних виконавців директив, які надходили з Петербурга й Києва.

В листопаді 1905 р. він склав спеціальну “Інструкцію поліційним чином і мировим посередникам для боротьби з революційним рухом від начальника губернії”. У вступі подано коротку загальну характеристику політичного стану в ній: “Зважаючи на неспокійний час, виникнення безпорядків та явних посягань на приватну власність, потрібно виробити позицію влади щодо цих подій”. Далі йшли рекомендації чиновникам, як діяти у тій чи іншій ситуації:

1. “Вірогідним нападам натовпом (юрбою) на приватну власність належить покласти край. Необхідно, щоб населення усвідомило незаконність самоуправства й насильницького загарбання чужої власності. Всі суперечки вирішуються в суді.

2. Повітовий справник, як начальник поліції в повіті, відповідає за спокій та безпеку мешканців і повинен не допускати безпорядків.

3. У разі небажання припинення безпорядків справник зобов’язаний попередити “буянів” про можливе застосування війська й якнайшвидше його привести

4. Поліція зобов’язана пильно стежити за підозрілими особами, які провокують населення до бунту.

5. Мирові посередники, яким підпорядковані волосні старшини і сільські старости, мають стежити, щоб ці посади займали порядні та енергійні особи.

6. Повітовим справникам і мировим посередникам, що вважають себе неспроможними порядок та спокій, пропоную повідомити мене з метою замінити їх на людей більш енергійних”⁹.

Незважаючи на це, селянські виступи не припинялись. Осінь 1905 р. характеризувалась їх збільшенням. Настала потреба за будь-яку ціну збити цю хвилю. В листопаді було видано царський маніфест про зменшення відкупних платежів із селян на землю наполовину й про припинення їх збору з 1 січня 1907 р. Це дало частковий результат, але не могло кардинально вплинути на загальний хід подій.

Губернатор намагався по можливості спокійно врегулювати чимало конфліктів, що сталися у 1905 р. Все ж він не знав, якої форми надати способам стабілізації у краї. Повертаючи проскурівському справнику надіслані ним на затвердження “Правила взаємних відносин хазяїв і приказчиків торговельних та промислових підприємств м. Проскурова”, О. Ейлер повідомив про те, що згідно із законом йому “...не дано право безпосередньо затверджувати й видавати подібні правила”, але у разі розгляду та ухвалення їх міською управою з його боку перешкод

щодо затвердження не буде. На випадок відмови думи, повідомляв губернатор, правила ці можуть мати обов'язкову силу шляхом укладення нотаріальної угоди чи договору між хазяями й приказчиками. І знову проявило себе юридичне бачення проблеми, чим Олександр Олександрович виявив найвищу добродетель. Не його вина в тому, що остання наштовхувалася на неприкриті на нестримвані прагнення власників підприємств, маленькі поступки яких робітникам були лише наслідком їх остраху перед подіями.

17 листопада 1905 р. відбулося чергове засідання “Подільського товариства сільського господарства”. Про неординарність повідомили тільки декільком членам. Більшість їх була дещо здивована присутністю на засіданні губернатора, віце-губернатора й губернського предводителя дворянства. Взявши слово, О. Ейлер у своїй промові вдався до аналізу політичної ситуації в країні: “Перехідна епоха, яку переживає держава, погано відбивається на адміністрації краю і безпеці його мешканців. У нашій та сусідній губерніях місцеві представники влади втратили всяку енергію; укази царя про дарування широких свобод населенню застали їх зовсім не підготовленими до реформ. Не отримавши жодних пояснень щодо нововведень, як скоригувати свої обов'язки відповідно до останніх указів і маніфестів, органи адміністрації чекають нових інструкцій, а всі впевнені, що за останній час влада залишилася без будь-яких засобів охорони порядку у країні. Суспільство без начальства існувати не може, й доти, поки не відбудуться реформи, поки нововведення не будуть застосовані на практиці, теперішня влада зобов'язана діяти. В іншому разі перемаже анархія”¹⁰. Губернатор запропонував створити комітет з 5 місцевих жителів з метою сприяння губернській владі “...у встановленні та охороні спокою і порядку. Така підтримка з боку осіб, що зацікавлені в цьому, які добре володіють методами боротьби з безпорядками, можуть надати ефективну допомогу начальнику губернії”.

Ідея насправді мала певний сенс. Всі чудово розуміли, що на місцях виконавчі органи влади без спеціального розпорядження начальства не вживали заходів, спрямованих на припинення страйків та селянських виступів. Новостворений комітет мав на меті при допомозі обраних на кожен повіт кореспондентів всіма силами й засобами протидіяти революційній агітації, спираючись на “...численну законослухняну частину населення”. На думку губернатора, таке співробітництво місцевих жителів і органів влади під його керівництвом могло припинити небезпечні революційні виступи.

Негайно було обрано склад комітету: голова – І.С. Шенієвський, члени: К. Вейдліх, Д. Чихачов, А. Сафонов та граф Д.Ф. Гейден. Основне завдання його полягало в тому, щоб шляхом спільного обговорення визначити справжню ситуацію у губернії й накреслити шляхи подолання негативних явищ, збір оперативної та достовірної інформації. Принципи діяльності комітету визначалися в таких основних положеннях:

- Члени, які не згодні з думкою більшості, зобов'язані залишити комітет, їх замінять інші.
- Обов'язкова санкція губернатора на вибори кореспондентів у повіті.

- Кореспонденти, що збирають в останніх факти й відомості, мають знати дійсну ситуацію: як місцеве населення ставиться до революційних подій і боротьби влади з ними.
- Повітові кореспонденти набирають собі кореспондентів волонтерів.
- У разі безпорядків місцева адміністрація зобов'язана захищати кореспондентів.
- Загальна інформація комітету поступає до губернатора (він порівнював її з офіційними звітами повітових справників).
- Комітет має власну пошту на випадок страйків.
- В разі необхідного збільшення кількості членів комітету всі витрати сплачуватимуть місцеві поміщики (залежно від кількості у них землі).
- Регулярні засідання відбуватимуться в м. Вінниці, як найбільш зручному пункті Подільської губернії, позачергові засідання – у Кам'янці-Подільському під головуванням губернатора.

Основною причиною створення такої організації було розуміння Олександром Олександровичем неефективності місцевої влади в боротьбі з революційними виступами, приховування нею справжньої ситуації у повітах. З іншого боку, існувало намагання залучити до активної протидії нестабільності самих землевласників, інтереси яких захищала офіційна влада.

14 лютого 1911 р. виповнювалося десять років губернаторства О.О. Ейлера в Подільській губернії. Жоден з губернаторів, починаючи з 1794 р., не перебував на цій посаді такий тривалий час. Можливо, це якоюсь мірою позитивно вплинуло на роботу губернських і повітових установ. Чиновники звикли до вимог, стилю керівництва свого начальника, та й сам Олександр Олександрович знав своїх підлеглих, на що вони здатні, всі позитивні та негативні сторони їх роботи.

Міська влада на честь такої дати вирішила вшанувати свого губернатора. В резолюції одного із засідань Кам'янець-Подільської управи йшлося: "...за протоколом міської думи від 4 січня 1911 р. № 2, у складі 17 осіб обговорювали на зборах доповідь управи щодо питання служби О. Ейлера на посаді губернатора. Беручи до уваги те, що подільський губернатор О.О. Ейлер за час своєї служби виказав щире чуйність до важливих потреб Кам'янця, надавав допомогу в справі покращення зовнішнього вигляду міста, розвитку освіти, з'єднання міста з мережею залізниць й ін., міська дума одногосно постановила:

1. В день вступу О.О. Ейлера на посаду (14 лютого) подільського губернатора піднести адрес і поздоровити. Для цього дума збирається у повному складі.

2. Вибрати О.О. Ейлера почесним громадянином міста Кам'янця-Подільського.

3. Заснувати стипендії імені О.О. Ейлера в навчальних закладах міста¹¹.

Знайшлися серед депутатів міської думи й бажаючі виступити з цього питання. В результаті остання постановила, "...що за час десятирічної служби камергера двору його імператорської величності, дійсного статського радника О.О. Ейлера на посаді подільського губернатора він

виявив свою простодушність та щиру участь в інтересах міського благоустрою, а у важкий 1905 р. в місті панував відносний спокій завдяки вмілому і мудрому керівництву О.О. Ейлера”¹².

Підготовка до ювілею йшла повним ходом. Про це дізналося все місто та й сам Олександр Олександрович. Проявляючи скромність, губернатор 10 січня 1911 р. надіслав міському голові розпорядження: “На підставі 82 та 83 статей міського положення пропоную Вам призупинити до мого особистого розпорядження виконання постанови міської думи № 2”. Як начальник губернії, він мав право скасовувати чи призупиняти постанови місцевих органів влади. Однак останні і не думали відступати від своїх планів. Міський голова 28 січня 1911 р. повідомив губернатора, що “...під протоколом думи по мотивацію постанови написано: “Про таку постанову думи повідомляю ваше превосходительство на підставі 21 пункту 63 статті міського положення”. Досвідчений чиновник завжди міг при бажанні знайти підстави для обґрунтування свого рішення в законах Російської імперії.

Дата наближалася, ентузіазм у місцевої влади не згасав. Вона була сповнена рішучості здійснити свої плани 14 лютого. О. Ейлер усе ж вирішив у чемній формі запобігти цьому. 8 лютого 1911 р. він особисто надіслав листа міському голові К.В. Туровичу: “Кам’янець-Подільська міська дума, як видно з постанови від 4 лютого, вирішила привітати мене з приводу десятиріччя моєї служби на посаді подільського губернатора шляхом вибрання у почесні громадяни міста Кам’янця, заснуванням стипендій і встановлення портрета в залі міської думи та ін.”. Далі у своєму листі губернатор подякував за честь й увагу до себе і, посилаючись на вимоги закону, що забороняє чествовання посадових осіб (стаття 665, т. III Статуту про службу в уряді), призупинив виконання постанови думи. “Вважаю, що постанова думи № 2 може бути виконана не раніше, ніж я звільню посаду подільського губернатора”. Як найвища посадова особа губернії, він поставив у цій справі крапку. Залишається лише припускати, з яких насправді причин він не дозволив провести урочистості: з міркувань скромності та дотримання букви закону чи прихованої зверхності й зневаги до своїх підлеглих. Депутати думи були явно розчаровані. Свято, заплановане на 14 лютого, не відбулося, а в резолюції їх від 16 березня 1911 р. записано, що лист дійсного статського радника О. Ейлера прийнято до уваги.

В липні 1911 р. Олександр Олександрович отримав призначення на посаду сенатора й гофмейстера при дворі імператора у Петербург і тому був звільнений від обов’язків подільського губернатора. Своїм наступником він порекомендував віце-губернатора графа Ігнат’єва. В Києві та Петербурзі не були проти цієї кандидатури. Генерал-губернатор Трепов 19 вересня 1911 р. повідомив останнього: “Височайшим указом від 12 вересня Ви призначені виконуючим обов’язки подільського губернатора з припиненням перебування на посаді церемонімейстера височайшого двору”¹³.

Керівництву міста був добре знайомий новопризначений губернатор, який прослужив з Ейлером декілька років. І вже 9 вересня члени

думи звернулися до нього з клопотанням: пригадали протокол № 2 й лист, що скасовував його зміст, і на підставі того, що на той час Олександр Олександрович вже не обіймав посаду губернатора, просили дозволити відновити постанову.

Ігнат'єв був не проти, й до вищих інстанцій пішли необхідні документи на дозвіл та оформлення вшанування. Проте бюрократи в столиці дали відповідь майже через рік. 17 квітня 1912 р. цар дозволив "...надати колишньому подільському губернатору Ейлеру звання почесного громадянина Кам'янця-Подільського". 11 травня про це стало відомо всім жителям міста. 9 липня 1912 р. подільський губернатор повідомив міського голову про те, що Міністерство народної освіти не заперечує щодо введення думою стипендій імені О.О. Ейлера¹⁴. Залишилися лише формальності, які необхідно було виконати. Ігнат'єв у листі до міського голови від 1 січня 1913 р. нагадав, що, "...згідно з обранням О. Ейлера почесним громадянином, необхідно доповнити його формулярний список відповідним записом", і просив повідомити ці новини самому Олександру Олександровичу за адресою: Москва. Мало-Ніколо-Песковський провулок, будинок № 8, Арбат. 15 лютого 1913 р. було відправлено лист до О.О. Ейлера.

Так закінчилася служба Олександра Олександровича на посаді подільського губернатора. Ця освічена й на той час помірно ліберальна людина залишила свій помітний і неоднозначний слід в історії Поділля. На час його губернаторства припали події революції 1905–1907 рр., наслідки російсько-японської війни (поранені та звільнені в запас), столичинська земельна реформа. І це все за неповних десять років. вищевикладені документи свідчать про професіоналізм О.О. Ейлера, намагання вирішувати конфлікти мирним шляхом, його нетерпимість до недбалого виконання своїх обов'язків чиновниками, прагнення знати справжній стан справ у губернії. Отримавши посаду сенатора, Олександр Олександрович перебрався до Петербурга. Подальша доля цієї людини невідома. Вона потребує додаткового дослідження.

¹ Ярмыш А.Н. Наблюдать неотступно... Административно-полицейский аппарат царизма и органы политического сыска на Украине в конце XIX – начале XX веков. – К., 1992. – 197 С.

² Приходько В. Під сонцем Поділля. – Львів., 1935. – 251 С.

³ Кам'янець-Подільський міський державний архів – К-ПМДА – Ф 228, оп 1, спр 6498, арк 55.

⁴ Там само. – Арк 56.

⁵ Там само. – Арк 58.

⁶ Там само. – Арк 60.

⁷ Там само. – Арк 69.

⁸ Там само. – Арк 223.

⁹ Там само. – Спр 7282, арк 4.

¹⁰ Там само. – Арк 11.

¹¹ Там само. – Ф.227, оп1, спр1019, арк 1.

¹² Там само. – Арк 2-4.

¹³ Там само. – Ф.228, оп1, спр 8123, арк 1.

¹⁴ Там само. – Ф.227, оп1, спр1019, арк 5.